

Наука -
школі

удк 37.013.79

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ФЕНОМЕНУ

У статті здійснено аналіз теоретико-методологічних засад дослідження управління освітою як інноваційного феномену. Обґрунтовується необхідність використання евристичного потенціалу інноватики, інноваційного менеджменту та філософії управління в освіті. Розкривається значення традиційних та постмодерністських методологій для дослідження управлінської діяльності в освіті. У зв'язку з цим ставиться проблема визначення напрямів інноваційного розвитку галузевого управління у контексті змін методологічних підходів та соціокультурних детермінант розвитку освіти.

Ключові слова: філософія освіти, філософія управління, інновація, парадигма, освітні реформи.

П о с т а - методологічне навантаження несе поняття «інновація» та його галузева конкретизація – «управлінська інновація в освіті». На теоретико-методологічному рівні ці поняття розробляються у межах філософії та теорії управління, що у свою чергу узагальнює на міждисциплінарному рівні результати досліджень таких напрямів наукового пошуку як інноватика чи інноваційний менеджмент, а на галузевому рівні – у межах теорій освітнього (педагогічного) менеджменту та інноваційної освіти. Їх зміст є надзвичайно багатим, оскільки вказані поняття широко застосову-

**Михайло
РОМАНЕНКО**

Ректор
Дніпропетровського
обласного інституту
післядипломної
педагогічної освіти
(ДОІППО), профе-
сор, доктор філософ-
ських наук

ства передбачає передусім встановлення конкретного кола аспектів, що характеризують сутність феноменів та процесів, які потрапляють у проблемне поле наукових розвідок. Вони відображаються у певних поняттях, розкриття яких представляє собою основний зміст тих чи інших напрямів наукових пошуків. Найбільше теоретико-ме-

ються для дослідження різноманітних соціальних об'єктів практично у всіх гуманітарних та переважній більшості технічних наукових галузях.

Стан дослідження проблеми.

Проблема управлінських трансформацій в освітній сфері привертає увагу широкого кола фахівців. Теоретичні і практичні проблеми організаційних змін, підвищення ефективності управлінської діяльності, зокрема і в освіті, у різних контекстах у результаті впровадження управлінських інновацій досліджують Атаманчук Г.В., Бакуменко В.Д., Білинська М.М., Бодров В.Г., Грін'юв В.Ф., Куйбіда В.С., Лебединська О.Ю., Луговий В.І., Нижник Н.Р., Майборода В.К., Мартиненко В.М., Мельник М.І., Оболенський О.Ю., Окландер М.А., Панкрухін О.П., Чемерис А., Черленяк І. та низка інших вчених. Значна частина вітчизняних дослідників аналізує різноманітні аспекти управлінських інновацій у контексті розробки та здійснення модернізаційних трансформацій системи управління загалом та освітньої галузі зокрема. Цій проблематиці присвячують свої роботи Арістова І., Бакушев В., Гонцяж Я., Тимошук В.П., Крупчан О.Д., Марущак В., Радиш Я.Ф., Мостовий Г.І., Сундаков А. та інші автори. Управлінські інновації у зв'язку з ринковою переорієнтацією в країні та освітній системі аналізують у своїх роботах Байцим В., Бандурка О.М., Борисенко З.М., Войтович Р., Горник В., Григорук С.С., Данілян О.Г., Шкурупій Л.А., Юрчишин В.В.

Мета дослідження. Обґрунтувати методологію аналізу управління в освіті як інноваційного феномену.

Виклад основного матеріалу.

Поняття «інновація» відповідає англійському *innovation*. Буквальний переклад з англійського означає «введення новачій», і найкраще відповідає змісту слова «нововведення». Інновації чи нововведення поши-

рюються на весь спектр соціальних явищ та процесів – новий порядок, новий звичай, новий метод, нова форма управління тощо. Інновація в буквальному розумінні означає процес використання нового у будь-якій сфері діяльності [5, с. 10]

Поняття «інновація» з'явилося у наукових дослідженнях в ХХ ст. і спочатку означало проникнення деяких елементів однієї культури в іншу (звичаїв, способів організації життєдіяльності, зокрема виробництва). Інновації є результат діяльності з оновлення, перетворення попередньої діяльності, що приводить до заміни одних елементів іншими або доповнення тих, що вже є новими. Подібна діяльність має загальні закономірності: визначаються цілі зміни, новація розробляється, випробується, освоюється, поширюється і, нарешті, «відмирає», вичерпуючись фізично і морально. У процесі здійснення інновацій при подоланні інерції порядку, що склався, майже завжди виникає проблема наслідків – очікуваних, бажаних і шкідливих. Перехід будь-якого процесу чи феномена у новий стан або нову якість завжди реалізується у вигляді нововведень. У зв'язку з цим можна вважати, що інновації є невід'ємною складовою будь-яких змін незалежно від їх характеру (розвиток чи деградація). Проте в сучасній науці інновації інтерпретуються не просто як певні зміни, а як процесуальна цілісність, що характеризується комплексом якісних та кількісних ознак, що виокремлюють її з-поміж інших явищ та процесів. Більш поширене загальне розуміння інновації як використовування у тій або іншій сфері соціального життя результатів інтелектуальної діяльності, спрямованих на вдосконалення різноманітних процесів або їх результатів.

У зв'язку з цим у сучасних умовах поняття інновації використовується, як правило, для характеристики позитивних процесів у суспільстві. При

цьому інноваційна діяльність, заснована на раціональності і корисності, прямо протиставляється авторитаризму, примусу, адмініструванню, оскільки ґрунтується на стимулюванні ініціативних індивідуальних зусиль, розумовій енергії і винахідливості. З цих позицій інноваційна діяльність є ефективним поєднанням технології, організації та людської творчості, тобто найбільш оптимальним способом використання наявних соціальних ресурсів. Відтак інноваційне перетворення життя людей виступає найдоцільнішою формою організації суспільного життя.

Загальнонаукового, а не конкретно-технологічного значення поняття «інновація» набуло в процесі розширення свого змісту за межі протиставлення технологічних процесів, коли воно стало широко застосовуватися для характеристики соціальних феноменів. Соціальна інновація як сфера наукового дослідження та практичного застосування виникла з перших спроб систематизації даних про впровадження нового і подолання організаційного та особистісно-психологічного опору цьому процесу. Широкого поширення новий термін набув з часу формування у 1960-х роках теорій постіндустріального (інформаційного) суспільства як відображення його найбільш сутнісної риси. У межах сучасної науки соціальна інновація стала об'єднуючим поняттям для змін у будь-яких сферах діяльності, включаючи освітню, і конкретне значення терміну «інновація» залежить від мети дослідження, вимірювання або аналізу об'єкту. Таким чином, управлінські інновації в освіті є самостійним класом інноваційних явищ та процесів з власною специфікою та сферою функціонування. Разом з тим, для управлінських інновацій в освіті у вигляді окремих елементів характерні і риси інновацій усіх інших типів (формування нових послуг, ринку управлінських послуг, впровадження нових управлінських технологій тощо).

Управлінські інновації в освіті стосуються досить значного спектру явищ та процесів. У контексті особистісного виміру вони включають у себе не лише зміни у методологіях та технологіях галузевої управлінської діяльності, а й певні аспекти духовної творчості суб'єктів освітньої діяльності загалом, їх мотивацію і способи поведінки, які якісно відрізняються від тих, що мали місце раніше; нові ціннісні елементи тощо. Структурно-функціональний вимір управлінських інновацій в освіті дозволяє аналізувати організаційні зміни для трансформування функціонального імперативу управлінської діяльності. У межах системного підходу управлінськуну інновацію в освіті доцільно визначити як активну або пасивну зміну галузевої управлінської системи щодо зовнішнього середовища. Це поняття має широкі межі свого застосування і відповідно величезний методологічно-евристичний потенціал. Розкриття тих чи інших його аспектів є важливою методологічною основою дослідження проблем реформування вітчизняної освіти [3].

Специфіка управлінських інновацій в освіті як методологічної основи аналізу управлінських явищ полягає у тому, що 1) на перший план виходять ті зміни, які відіграють суттєву роль у розвитку досліджуваного явища; 2) у центрі уваги знаходяться не стільки процеси продукування нового, скільки процеси його впровадження.

Перша методологічна особливість дає можливість відрізнити власне інновації від неістотних видозмін у системі освіти. Відповідно у фокусі уваги знаходяться найбільш суттєві для розвитку управлінських систем феномени, які на найбільш загальному рівні об'єднуються у інноваційні управлінські моделі або парадигми. Друга методологічна особливість орієнтує будь-яке дослідження інновацій на кінцевий результат діяльності. У сучасному розумінні інновація – це не просто поява нового,

а поширення нового у освітній практиці. Відповідно на парадигмальному рівні інноваційні зміни в управлінні освітою є засобом досягнення нового стану як системи управління галузі, так і її об'єкта – самої освітньої сфери. Управлінські інновації в освіті як цілісність виступають кінцевим результатом системних змін і отримання завдяки цьому значного соціального ефекту. Слід особливо підкреслити, що управлінські інновації у системі освіти орієнтовані саме на соціальний ефект в силу специфіки цієї галузі управлінської діяльності.

Інновації в управлінні освітою мають процесуальний характер, виступають у вигляді інноваційного процесу. Категорія інноваційного процесу відіграє важливу методологічну роль, оскільки відображає динамічний аспект інновацій. Інноваційний процес стосовно управління в освіті – це послідовний ланцюг подій, в ході яких управлінська інновація здійснює свій шлях від ідеї до конкретної управлінської освітньої практики і системно поширюється в діяльності органів управління освітою. Дослідження інноваційного процесу орієнтує на постійний характер змін та систему перманентних реформ в освітній галузі. Загалом розкриття змісту цієї категорії є методологічною основою аналізу сукупності інноваційних феноменів у контексті реформування управління освітньою галуззю. Важливе методологічне значення має положення про те, що у процесі управління інноваційною діяльністю слід не тільки виявляти взаємозв'язки різних новацій, але і підтримувати безперервну еволюцію інноваційних складових в межах системи управління освітою. Це пов'язано з розширенням меж саморозвитку і самоорганізації самої освітньої системи і демонструє збільшені можливості вдосконалення як управлінської діяльності загалом, так і структурних перетворень стохастичного характеру зокрема [6]. У цьому контексті можна вважати, що з роз-

ширенням ролі інноваційних процесів у системі управління освітою, сама освітня система стає комплексним об'єктом інноваційного управління із застосуванням інноваційних управлінських парадигм.

Оскільки інноваційний процес здійснюється передусім завдяки діяльності його суб'єкта, велике методологічне навантаження має термін «інноваційна діяльність». Через інноваційну діяльність реалізується закладений у кожній системі, включаючи і систему управління освітою, потенціал до саморозвитку. Реалізація цього потенціалу у системі управління здійснюється через цілеспрямовану інноваційну діяльність освітніх суб'єктів. Інноваційна діяльність в управлінні освітою відображає передусім процес цілепокладання трансформаційних змін, формування їх ідеальної моделі у вигляді мети, змісту самої діяльності і її засобів. Саме цю функцію, зокрема, має виконувати інноваційна управлінська парадигма.

Велике значення з погляду теоретико-методологічної обґрунтованості має застосування до інновацій в управлінні освітою терміну «інноваційна сфера». Зміст поняття пов'язаний зі становленням постсучасних соціальних практик у процесі формування інформаційного суспільства, в якому інновації являють особливу фазу суспільного виробництва – «інноваційну сферу». Відповідно інноваційна сфера стосовно досліджуваного об'єкта – це особлива підсистема відтворення соціально-управлінських функцій, особлива інституційна єдність у межах освітньої системи та освітнього управління, що включає сукупність суб'єктів, які продукують інноваційні зміни у системі освіти, а також структуроутворюючі елементи вказаних змін. Найбільше методологічне значення для дослідження управлінських інновацій в освіті має змістовне наповнення поняття «інноваційна сфера» через виокремлення нових пріоритетів освітньої діяль-

ності в умовах соціальних трансформацій (формування постсучасних освітніх та управлінських практик). Методологічна значущість вказаного поняття у контексті парадигмального підходу посилюється також тим, що саме в межах інноваційної сфери розрізнені управлінські феномени об'єднуються в єдиний інноваційний процес, який забезпечує цілеспрямований характер змін в освітній системі [2].

Проаналізовані вище поняття створюють категоріальну мережу аналізу інновацій у системі управління освітою на парадигмальному рівні. На її основі формується і сама наукова парадигма управління, що визначає найбільш фундаментальні засади дослідження та інтерпретації управлінських феноменів і процесів. З часів прийняття вченою спільнотою теорії наукової парадигми, сформульованої Т. Куном, саме останню прийнято вважати найбільш загальною основою методології наукового пошуку. Він наступним чином визначає парадигму: “визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають модель постановки проблем та їх вирішення науковому співтовариству” [4, с.11]. Тлумачення ролі парадигми у становленні інноваційних феноменів у вітчизняних фахівців близьке до класичного розуміння Т. Куна. Чи не єдиний суттєвий аспект теорії останнього, який постійно піддається критиці – це теза про стихійний характер формування наукової парадигми. Так, академік Б. С. Гершунський не згодний з традиційним тлумаченням парадигми у викладі Т. Куна – про спонтанність та стихійність виникнення і зміни парадигм. “Пора відмовитися, – пише він, – від такого розуміння самої сутності поняття “парадигма”, а головне, від прийняття стихійних начал у становленні і розвитку парадигм на користь дослідницького підходу, спеціального і цілеспрямованого наукового пошуку” [1, с. 105]. Парадигмально-модельні

засади інноваційного розвитку освіти та її управлінської підсистеми також мають розроблятися цілком свідомо.

Системні соціальні характеристики управління освітою, які визначають його теоретико-методологічні основи, узагальнюються в понятті „управлінська парадигма”. Її можна визначити як систему концепцій, методологій і методів, що створюють прийнятну в конкретній соціальній системі модель постановки і вирішення проблем управління. Становлення інноваційної парадигми управління освітою пов'язане з вирішенням цілого ряду методологічних проблем у межах філософії освіти та філософії управління, до яких передусім доцільно віднести:

- формування відповідного категоріального апарату системного характеру;
- перетворення управління освітою в соціо-інженерну науку, що забезпечує трансформацію загальних філософсько-освітніх основ розвитку галузі в інноваційні моделі та проекти;
- розширення міждисциплінарного характеру теоретичних основ управління освітою із залученням ефективних методологій та методів з інших наук;
- зміцнення філософсько-методологічних засад завдяки узгодженню інноваційної методології з методологією обґрунтування постсоціальних практик на основі поєднання методологій філософії освіти та філософії управління.

У сучасній науковій літературі поняття «управлінська парадигма» є досить поширеним. Однак аналіз його змісту показує відсутність дійсно єдиної цілісної методологічної основи дослідження інноваційних змін управлінських систем загалом та системи управління освітою. Реально будь-яке сучасне теоретичне дослідження управлінських інновацій в освіті є полі- чи метапарадигмальним, ґрунтуючись на кількох

наукових парадигмах, що використовуються або як рівноправний синтез методологій, або як об'єднання методологій на основі синтезованої мета-парадигмальної конструкції. Проте при величезному різноманітті таких «інструментальних» методологій все ж доцільно виділити кілька фундаментальних методологічних підходів, які визначають загальний характер, проблемне поле, евристичний потенціал досліджень інноваційних управлінських парадигм в освіті.

Найбільш поширеним методологічним підходом до дослідження управлінських інновацій в освіті є їх інтерпретація у контексті економічного розвитку. Вказана методологія орієнтує на дослідження управлінських інновацій в освіті у межах фундаментальних парадигм соціально-економічного розвитку, що виражаються у таких категоріях як постіндустріалізм, сталий розвиток, ноосферна парадигма розвитку тощо.

Все більшого поширення набуває синергетичний підхід до дослідження управлінських інновацій в освіті, передусім у контексті становлення постсучасних соціальних та управлінських практик. Особливо важливим є те, що синергетична методологія дозволяє визначити ті напрями розвитку управління в освіті, які є тупиковими (метод звуження шляхів пошуку) і таким чином забезпечує високу ефективність застосування теоретико-методологічного інструментарію формування проблемного поля і напрямів дослідження. Синергетика як методологія дослідження є незамінною при аналізі мережно-поліархічних компонентів управління освітою, процесів децентралізації, диверсифікації управлінської діяльності, а також системних процесів маркетинга освіти та інтеграції галузі у загальноцивілізаційний процес інформаційної революції і глобалізації.

У межах системного підходу інновації в управлінні освітою досліджуються як складна багаторівнева сис-

тема, тобто об'єкт, що відзначається складною внутрішньою будовою, великим числом складових частин і елементів, які взаємодіють між собою і з навколишнім середовищем. Освіта розглядається як відкрита система, у контексті взаємодії органів управління з навколишнім середовищем і одночасно наявності специфічного внутрішнього освітнього середовища, що змінюється у процесі вказаної взаємодії. У межах системної методології виділяються основні кластери інноваційних процесів, на найбільш загальному рівні – дихотомічного характеру.

Одним з найбільш перспективних є методологічний підхід, сформований у межах нової галузі наукового знання – інноваційного менеджменту. У межах цього підходу здійснюється синтез різноманітних методологій, притаманних цілій низці наукових дисциплін: елементи логіки, педагогіки, наукознавства, математики, кібернетики, технічних і економічних наук, психології, соціології тощо. Цей синтез забезпечує адекватність міждисциплінарної методології дослідження управлінських інновацій в освіті як надзвичайно різноманітного і динамічного об'єкта наукового пізнання. Відбувається інтеграція різноманітних методологій дослідження інноваційного процесу в системі освіти, передусім системної, синергетичної, маркетингової, проектно-модельної, поведінкової та інших.

Висновки. Схарактеризований вище теоретико-методологічний фундамент дослідження управлінських інновацій в освіті має характер міждисциплінарної наукової теорії і потребує конкретизації стосовно такої системи управління освітньою галуззю. На нашу думку, в основі практичного рівня методології дослідження інновацій у вітчизняному управлінні освітою лежить загальносоціальна інтерпретація цієї сфери діяльності в контексті тенденцій цивілізаційного розвитку та досвіду розвинених країн. Це допо-

магає узгодити процеси модернізації системи управління освітою та українського суспільства з глобальними тенденціями, пріоритетами і відповідно забезпечити соціальну ефективність управлінських інновацій в галузі. При цьому найбільше значення має кілька системних характеристик сучасного управління освітою в країні парадигмального рівня. *По-перше*, набуття управлінським ресурсом пріоритетного статусу як визначальної детермінанти розвитку і самореалізації потенціалу будь-якої країни. „Саме управлінський ресурс як інтелектуальне багатство стає визначальним потенціалом країни” [2, с. 97]. *По-*

друге, використання управлінського потенціалу у вітчизняній освіті здійснюється надзвичайно неефективно, що, з одного боку, є основною причиною незадовільних темпів освітнянських реформ, а з іншого – вказує на наявність величезних ресурсів оптимізації освітньої діяльності. *По-третє*, управлінські інновації в освіті здійснюються в межах діалектики взаємообумовленості управлінських та загальносоціальних модернізаційних процесів. Тому в основі її здійснення має бути взаємоадаптація реформ управління освітньою галуззю та соціальних реформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века: (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С.Гершунский. – М. : Совершенство, 1998 – 608 с.
2. Гладка Т.І. Державне управління інноваційним розвитком освіти в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Т.І. Гладка. – Х., 2011. – 20 с.
3. Даниленко Л. Менеджмент інновацій в освіті / Лідія Даниленко. – К. : Шкільний світ, 2007. – 119 с.
4. Кун Т. Структура научных революций : Пер. с англ. / Т.Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 291 с.
5. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент / Ю.П. Морозов, А.И. Гаврилов, А.Г. Городнов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 471 с.
6. Управління інноваційним розвитком освіти в суспільстві ризику [Текст] : монографія / [Цикін В. О. та ін.] ; за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. А. А. Сбруєвої . – Суми : Вид-во СумДПУ, 2012. – 457 с.

Михаил Романенко
Методологические аспекты анализа управления образованием как инновационного феномена

В статье осуществлен анализ теоретико-методологических основ исследования управления образованием как инновационного феномена. Обосновывается необходимость использования эвристического потенциала инноватики, инновационного менеджмента и философии управления в образовании. Раскрывается значение традиционных и постмодернистских методологий для исследования управленческой деятельности в образовании. В связи с этим ставится проблема определения направлений инновационного развития отраслевого управления в контексте изменений методологических подходов и социокультурных детерминант развития образования. **Ключевые слова:** философия образования, философия управления, инновация, парадигма, образовательные реформы.

Michael Romanenko
Methodological aspects of the analysis of educational administration as an innovative phenomenon

The article analyzes the theoretical and methodological principles of research management education as an innovative phenomenon. The necessity of using of heuristic potential of innovation, management innovation and management philosophy in education. Disclosed values postmodernist traditional and methodologies for the study of management in education. In this context concerns the problem of determining directions of innovative development of industry in the context of change management methodological approaches and socio-cultural determinants of education.

Key words: philosophy of education, philosophy of management, innovation, paradigm, educational reform.